

Калініченко З. Д.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Струц А. С.
здобувач вищої освіти юридичного факультету
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Kalinichenko Z. D.
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Civil Law Disciplines
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
Struts A. S.
Applicant for Higher Education of the Faculty of Law
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА ЯК ПЕРЕПОНА ДО ВСТУПУ В ЄВРОСОЮЗ

Анотація. У статті досліджено сутність, складники та показники оцінювання тіньової економіки України, а також значення їх на шляху до вступу в Євросоюз. Обґрунтовано поняття тіньової економіки, основні причини виникнення та прояви, визначено наслідки тіньової економіки для економічної безпеки України.

Ключові слова: тіньова економіка, Євросоюз, нелегальний бізнес, показники оцінювання, детінізація, Міністерство економічного розвитку.

Вступ та постановка проблеми. Протягом багатьох років правовою основою відносин між Україною та ЄС є Угода про партнерство та співробітництво від 14 червня 1994 року. Ця Угода започаткувала співробітництво з широкого кола політичних, торговельно-економічних та гуманітарних питань. Крім того, укладено низку галузевих угод, документів міжнародно-правового характеру, згідно з якими здійснюється співробітництво між Україною та ЄС. Україна співпрацює з ЄС в рамках проекту «Східне партнерство», одним із завдань якого є підготовка до вступу України до Європейського Союзу.

Вже багато років Україна готується вступити до Євросоюзу. З огляду на певні показники, такі як територіальні суперечності, фінансова криза та інші негативні явища, нині Україна не готова вступити до ЄС. Однією з причин цього є, як ми вже зазначили, економічна ситуація в Україні. Суттєвою перешкодою є поширення тіньової економіки. Вона негативно впливає на всі економічні процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми тінізації економіки досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці. Теоретико-методичні основи тіньової економічної діяльності розглядали у своїх працях Д. Блейдс, Г. Гроссман, Е. Фейх та інші вчені. Серед вітчизняних науковців найбільш значимі дослідження тіньових економічних процесів здійснили А.В. Базиліук, З.С. Варналій, Я.А. Жаліло, Б.М. Данилишин. Їм належать розробки таких важливих аспектів цієї складної проблеми, як етапи формування, причини виникнення, закономірності розвитку тіньової економіки, характеристика її основних видів та механізмів функціонування.

Метою роботи є визначення методів оцінювання та масштабів тіньової економіки, а також шляхів детінізації економіки.

Завданнями дослідження є трактування понять тінізації та детінізації економіки, оцінювання визначених показників тінізації по Україні та впливу їх на наближення України до вступу в Євросоюз, а також розроблення механізмів детінізації.

Результати дослідження. У науковій літературі немає єдиного (сталого) поняття «тіньова економіка». В різних країнах його трактують по-різному, зокрема «чорна», «прихована», «підпільна». Але сутність залишається однаковою, зрозумілою: це сукупність нелегального бізнесу різних масштабів, в якому задіяний криміногенний відсоток населення та який використовують нечесні «на руку» чиновники. Вони псують економіку країни, наслідком чого є порушення законодавчо встановлених норм, зокрема рівень мінімальної заробітної плати, тривалість робочого часу, умови та безпека праці. Вони відмивають гроші з нелегального, забороненого бізнесу.

Проте потрібно розуміти, що тіньова економіка існує весь час паралельно із загальноприйнятною економікою, можливо, іноді переплітається з нею, її не можна повністю стерти, побачити, але можна зменшити, мати змогу контролювати, посилити контроль над нею.

Досліджуючи проблему, виділимо три течії економіки України:

- 1) легальна, тобто отримана з легального бізнесу та оподаткування;
- 2) напівлегальна, тобто отримана з легального бізнесу, але без оподаткування; представники цього бізнесу здійснили відхід у тінь задля несплати податків, перевели на офшорні рахунки;
- 3) нелегальна, тобто кошти отримані незаконним шляхом від заборонених видів діяльності (наркаторговці, шахраї).

У кожній державі економічна ситуація є результатом багатьох чинників, більшість яких можна згрупувати в такому порядку:

- соціально-економічні;
- політичні;
- правові;
- технічні та технологічні умови.

Першим та найбільш вагомим у свідомості громадян є соціально-економічний чинник. Низький рівень заробітних плат спонукає робітників до пошуку нелегального заробітку, який зазвичай більш оплачується, великі податки спонукають до приховування доходів.

Економічна ситуація сьогодні погіршується у зв'язку з виїздом за кордон осіб працездатного віку, залишаючи кількість населення пенсійного віку переважаючою над трудовою чисельністю працюючих громадян. Відбувається старіння нації, адже занадто великий відсоток громадян вибрав роботу за кордоном. Чисельність наявного населення в Україні, згідно з оцінкою на 1 січня 2018 року, становила 42 386,4 тис. осіб. Упродовж 2017 року чисельність населення зменшилася на 198,1 тис. осіб [1].

Другим чинником існування тіньової економіки є державний формалізм, який перетворює політичну мету держави на канцелярські завдання («паперову тяганину»).

Прикладів тіннізації багато, але необхідно, на нашу думку, сказати і про позитивні зміни в Україні. До 2016 року штрафи за порушення правил дорожнього руху потрібно було сплачувати у ВПЕР ДАІ, що займало багато часу та створювало сприятливе середовище для дачі хабаря, тобто тіннізації економіки, відтоді штрафи сплачуються в установі банку, а також є можливість оплатити штраф через мережу Інтернет на сайті [2]. Наступним позитивним прикладом є новини 2018 року, пов'язані з Центральною виборчою комісією та спрощеною процедурою тимчасової зміни місця голосування для внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях [2].

Як бачимо, політичний чинник змінюється в позитивний бік, але це лише маленька частина великого перетворення нашої країни на країну ЄС.

Щодо правових чинників слід зазначити, що не існує такої країни, в якій немає прогалин у праві. Але важливим є не відсутність прогалин, а вміння своєчасно виправити норму закону для правового використання. Саме такими прогалинами користуються люди, які зацікавлені тіньовою стороною економіки. Вони здійснюють свій бізнес в обхід закону.

Тепер до питання вимірювання рівня тіньової економіки. Існують чотири методи, які дають різні результати (різний відсоток).

1) Різниця між доходами населення та їх витратами. Згідно із загальним правилом розрахунків розмір ВВП повинен дорівнювати витратам. Відсоток розбіжності буде вважатися тіньовою економікою. Ми підтримуємо цей метод дослідження нелегально отриманих коштів.

2) Метод споживання електроенергії. Якщо приріст внутрішнього споживання електроенергії перевищує приріст ВВП, то вважається, що електроенергія спрямовується на виробництво в тіньовій економіці. Але не всі види нелегальної діяльності потребують значної кількості електроенергії, тому вважаємо такий метод сумнівним.

3) Монетарний метод. Це зміни співвідношення обсягу готівки та банківських депозитів протягом певного періоду. Теоретично метод працює досить чітко, але практично важко втілити в життя та отримати інформацію з банків.

4) Метод збитків підприємств. Вони складають загальну кількість витрат підприємства, коштів на товари, роботи та послуги підприємства, а також визначають, як це співвідноситься з його валовим доходом. Тобто загальні витрати підприємства перевищили його доходи, але діяльність фактично не є збитковою. Є такі недоліки цього методу: по-перше, документацію підприємства можна підтасовувати, по-друге, можна брати для виміру тіннізації лише певні підприємства.

Цей перелік не є вичерпним. Отже, для визначення відсоткового рівня тіньової економіки існують різні підходи та методи, але вони не дають повністю достовірного результату, оскільки зосереджені на певній сфері націо-

нальної економіки. Саме тому інтегральний показник рівня тіньової економіки є важливим комплексним індикатором, що визначає рівень тіннізації в цих секторах.

Нелегальна економіка присутня майже в усіх сферах життя суспільства. Її визначенням займаються Міністерство економічного розвитку, Антимонопольний комітет, Державний стандарт України. Вони надали, наприклад, розраховані показники детінізації економіки України за I квартал 2018 року: рівень тіньової економіки склав 33% від офіційного ВВП, що на 4 відсоткові пункти менше, ніж в аналогічному періоді 2017 року [4].

Про це йдеться у звіті, який підготував Департамент економічної стратегії та макроекономічного прогнозування Міністерства економіки та розвитку. Усі методи, з використанням яких здійснюється оцінювання рівня тіньової економіки і які зазначалися вище, були застосовані під час дослідження:

1) різниця між доходами та їх витрати говорить про зменшення тіньової економіки на 5 в. п. (до 48% від обсягу офіційного ВВП);

2) «електричний» метод показав зменшення на 2 в. п. (до 29% від обсягу офіційного ВВП);

3) монетарний метод свідчить про те, що рівень тіньової економіки зменшився на 1 в. п. (до 25% від ВВП);

4) метод збитковості підприємств говорить про зменшення на 4 в. п. (до 24% від обсягу офіційного ВВП).

Розвиток тіньової економіки можна вважати об'єктивним наслідком недостатньої ефективності економічної стратегії української держави та водночас чинником її подальшого занепаду. Подолавши бар'єр економічного занепаду, Україна зможе приєднатися до Європейського Союзу і разом будувати економіку країни, адже з підписанням угоди посиляться український експорт товарів до країн Євросоюзу, відкриються переваги для малого й середнього бізнесу в Україні. Водночас динаміка детінізації стримується невирішеними проблемами, які негативно позначаються на розвитку економіки країни загалом. Це, зокрема, наявність невідконтрольних владі територій, утворених у ході військової агресії на території країни.

Також можна сказати про такі негативні явища суспільства:

– нелегальна заробітна плата в конвертах чи виплата зарплати не за трудовим договором, а за цивільно-правовою угодою;

– готівкові операції, що не обліковуються;

– приховування доходів або перебільшення видатків;

– заниження ціни акцій під час оформлення продажу контрольного пакета;

– хабарі та «відкати»;

– відмивання коштів;

– підпільне виробництво;

– незаконна діяльність;

– шахрайство;

– незаконні «чорні ринки збуту».

Одним із зазначених видів є хабарі, або явище корупції. Боротьба з цим феноменом потребує чіткого розуміння того, чому людина вчиняє такий злочин. Адже жорсткі або навіть жорстокі санкції не зупиняють чиновників від вчинення кримінального злочину. Зокрема, в Китаї, де антикорупційне законодавство є одним з найжорсткіших у світі, у 2001–2013 роки було розстріляно понад 13 тис. корумпованих чиновників, більше 120 тис. людей було засуджено до 10–20 років ув'язнення за корупційні злочини. Проте повністю подолати корупцію все ж таки не вдалося [8].

Психологію людини змінити не так просто. До того ж на рівень корупції впливають такі цінності, як без-

пека та виживання. Загроза їх втратити спонукає людину схвалювати корупцію. Складність боротьби з тінговою економікою зумовлена також позицією суспільства, адже більшість громадян поблажливо ставиться до існування такого явища. Згідно з даними соціологічних досліджень за останні десятиліття збільшилась кількість людей, які вважають, що тінгова економічна діяльність має певні плюси для суспільства [5].

Перераховані вище явища разом створюють перепони до вступу в ЄС, на що постійно звертають увагу міжнародні організації. Це є результатом неякісного стратегічного управління державою та складає негативне уявлення про державну діяльність.

Невиправдане збільшення масштабів державного втручання в економіку пов'язане з таким напрямом тінзації, як розподіл бюджетних фондів. У державах з перехідною економікою, до яких можна віднести Україну, вказаний зв'язок має зворотний характер. Скорочення витрат держави призводить до росту «тіні». Згідно з оцінками експертів на кожний процентний пункт зниження частки бюджету у ВВП доводиться один процентний пункт росту тінгової економіки. В Україні через бюджет перерозподіляються 27,6% ВВП [4]. Порівняно з розвиненими державами це небагато. Але бюджетні витрати на державне адміністрування постійно ростуть, а масштаби «тіні» збільшуються. Це свідчить про афективне державне управління. Держава або нічого не робить для детінізації економіки, або сама народжує «тінь». Стрімкий зріст корупції дає змогу припустити, що в Україні тінгова діяльність генерується державою.

Виходячи з вищевказаного та підбиваючи підсумок рушійного впливу на економіку нашої держави, виділяємо такі напрями подолання тінгової економіки:

1) правові:

- удосконалення та прийняття законодавчих і нормативних актів, положень щодо запобігання тінзації економіки та її впливу на соціально-економічний розвиток;
- об'єктивний моніторинг роботи підрозділів внутрішнього контролю для попередження необґрунтованого тиску на чесних та принципових працівників;
- запобігання торгівлі посадами та відомчими нагородами;

2) економічні:

- розроблення економічних механізмів та важелів щодо стимулювання розвитку формальної економіки в межах чинного національного та міжнародного законодавства;
- ліквідація диспропорції в грошовому забезпеченні та привілеях працівників, які працюють на різних рівнях системи управління (центральний апарат і територіальні підрозділи), а також іншим особовим складом;
- запровадження інноваційних технологій, що відповідають міжнародним вимогам;

3) соціальні:

- виховання в населення (особливо в молоді) через ЗМІ, навчальні заклади різного рівня освітнянської діяльності уваги до праці;
- отримання достойної легальної заробітної плати, сплати податків, що є основою вирішення багатьох суспільних соціально-економічних проблем.

Також вважаємо за потрібне вивчити позитивний зарубіжний досвід у кризових економічних ситуаціях інших країн, особливо ЄС, а також розглянути новітні наукові вітчизняні та зарубіжні здобутки правоохоронних та контролюючих органів з метою їх подальшої реалізації в практичній діяльності.

Вирішення проблеми полягає в комплексному застосуванні різноманітних методів та засобів (правових, економічних, фінансових, соціальних, виховних). Це потребує організації та здійснення численних досліджень з метою вжиття конкретних дієвих заходів щодо боротьби зі вказаним негативним та небезпечним за своїми наслідками явищем.

Водночас відверто визнаємо, що робота із запобігання тінговим схемам за підтримки європейських партнерів і вітчизняних правоохоронних та інших державних інституцій з досвідом фінансових розслідувань нагально потребує активного реформування. Уже функціонують Національна поліція та Національне антикорупційне бюро, реорганізуються судові та фіскальні органи, створюється Державне бюро розслідувань. Передбачається суттєве оновлення особового складу за рахунок молодих фахівців, які потребують оволодіння сучасним інструментарієм виявлення та розкриття економічних злочинів з використанням правильно побудованих систем збирання й аналізу інформації про рух коштів, майна, людей.

Розглянемо як позитивний приклад основні принципи, механізми та заходи детінізації національних економік у країнах Європейського Союзу.

Австрія запропонувала вжити певних заходів на рівні Ради ЄС. Було прийнято спільний Кодекс поведінки щодо вдосконалення співробітництва національних органів країн – членів ЄС у боротьбі з нелегальною зайнятістю та проявами тінзації економіки. Цей Кодекс передбачає багатосторонній обмін інформацією, тісні операційні зв'язки, посилення координації дій у сфері боротьби з тінговим сектором економіки у країнах ЄС [3, с. 462]. Систему контролю та вжиття заходів з упередження проявів тінзації економіки країни формують Федеральне міністерство фінансів і Федеральне міністерство економіки та праці Австрії. Спільна робота митної служби, податкових адміністрацій, Контрольного відомства з нелегальної зайнятості закордонної робочої сили (КІАВ), Управління боротьби з кібер-криміналітетом тощо координується Федеральним міністерством фінансів Австрії.

У Бельгії з метою детінізації економічної діяльності введено в дію механізм заповнення Єдиної звітної декларації (ЄЗД). Ця декларація передбачає декларування одержаних раніше фізичними особами доходів, з яких не сплачені податки. Декларування раніше одержаних доходів проводиться з метою легалізації капіталів, одержаних незаконним шляхом, і регулюється Законом «Про запобігання використанню фінансової системи з метою «відмивання» коштів» [3, с. 461].

У Великій Британії до тінгової економіки включають несплачені податки, махінації зі сплатою ПДВ, контрабанду алкоголю, тютюнових виробів та пального тощо. Ще у 1987 році в цій країні було створено Бюро боротьби проти шахрайства в особливо великих розмірах, а саме незалежний орган кримінальної юстиції Великої Британії під наглядом Генерального прокурора.

У Греції з метою детінізації економічної діяльності створено парламентський Комітет з питань фінансових кримінальних розслідувань, якому надано особливий статус та надзвичайні повноваження. Комітет може одержувати інформацію щодо стану та руху коштів на будь-яких рахунках як фізичних, так і юридичних осіб для виявлення й оцінювання будь-якої інформації фінансового та економічного характеру незалежно від умов банківської таємниці.

У Польщі боротьбу з відмиванням грошей та їх профілактику здійснюють такі організації, як Міністерство фінансів як головний орган фінансової інформації;

Генеральна інспекція з фінансової інформації, заступник держсекретаря в Міністерстві фінансів, що отримує інформацію, зібрану установами, які зобов'язані в рамках боротьби з відмиванням грошей повідомляти про підозрілі операції, після чого він зобов'язаний повідомити про виконання своїх обов'язків прем'єр-міністру Польщі на щорічній основі. Основними функціями Генеральної інспекції з фінансової інформації є такі: дослідження підозрілих операцій, призупинення операцій та блокування банківських рахунків, розроблення та передача документів у відповідні органи, ініціювання та проведення інших процедур запобігання використанню польської фінансової системи, яка спрямована на відмивання грошей, контроль за дотриманням Закону про боротьбу з відмиванням грошей, співпраця із зарубіжними установами, що займаються питаннями усунення процесів протидії легалізації грошей.

Висновки. Підсумовуючи, визнаємо, що тіньова економіка є негативним явищем політики та економіки держави, яку потрібно контролювати, а також зменшувати її розмір та структуру. Однак тіньова економіка прагне уникнути викриття та вимірювання. Це вимагає від певного кола спеціалістів різних галузей займатися визначенням її розміру. Практично сьогодні не використовуються найкращі методи її вимірювання, не розробляються заходи за отриманими результатами.

Загалом у бідних країнах прихована економіка є більшою, ніж у багатих. Україна має більший «чорний» ринок, ніж ЄС. Він також є значним у країнах, які мають численні державні обмеження та державне регулювання. Таким чином, напрями до детінізації економіки України, на нашу думку, полягають у ретельному вивченні

досвіду, як позитивного, так і негативного, розвинених економік світу, а також зваженої покрової політики з боку держави.

Крім зазначеного, слід розробити дієвий стратегічний набір з управління економічною безпекою в межах Стратегії національної безпеки України. Результативність заходів слід обов'язково перевіряти щодо адекватності реальним процесам, які існують в межах державного управління.

Водночас визнаємо, що робота із запобігання тіньовим схемам за підтримки європейських партнерів важлива. Членство України в ЄС, як і раніше, є в перспективі, хоча багато реформ не проведено або не доведено до кінця.

Існувати за «європейськими» в широкому сенсі слова правилами можна і не будучи членом Євросоюзу, але європейська інтеграція стала б гарною підмогою на шляху до цих правил. Прагнення України до Європи додає новий імпульс низці процесів, істотно змінює розстановку сил на континенті. Не будучи військовим блоком, Євросоюз може надати Україні лише політичну та фінансову підтримку. Сьогодні Європа залишається головною силою, що підтримує трансформацію на Україні, тому є реальні конкретні приклади саме в боротьбі з корупцією, реформуванні судочинства, реформуванні самоврядування.

Європейська система демонструє свою ефективність. Вплив ЄС на країни стає помітним протягом років, а не за рік-два. Україна не є винятком. Постає питання про те, наскільки великим впливом Євросоюзу ми скористаємося, наскільки ми спроможні увійти в цей економічний та політичний блок як некорумпована, сильна, монолітна держава, що має свою продуману зовнішню політику та засоби й інститути її втілення в життя.

Список використаних джерел:

1. У дзеркалі статистики. Економіка України за січень 2018 року. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/ekonomika-ukrayini-za-sichen-2018-roku>.
2. ЦБК спрощено процедуру зміни місця голосування для ВПО Донецької та Луганської областей. URL: <https://mtot.gov.ua/tsvk-sproshheno-protseduru-zminy-mistsya-golosuvannya-dlya-vpo-donetskoyi-ta-luganskoyi-oblastej>.
3. США призупинили дію торговельних преференцій для частини українських товарів // Прес-служба Мінекономрозвитку. 2018. URL: <http://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=c7ccd89c-0a4f-4020-be28-2ab41e2eb4d1&title=RivenTinovoiEkonomikiVUkrainiVIKvartali2018-RokuZmenshivsiaNa4-VidsotkoviPunkti>.
4. Економічна безпека: навч. посібн. / за ред. З.С. Варналія. Київ: Знання, 2009. 647 с. URL: <http://www.klubok.net/article2533.html>.
5. Покида А. Масштабы и следствия развития ненаблюдаемой «серой» экономики в различных сферах жизнедеятельности российского общества // Центр социально-политического мониторинга РАНХиГС. 2014. URL: http://www.ranepa.ru/docs/Nauka_Konsalting/tenevayaekonomika.pdf.
6. Воробей П.А. Кримінальна відповідальність за незаконну торговельну діяльність: монографія / за ред. В.К. Матвійчука. Київ: Укр. академія внутр. справ, 1996. 116 с.

ТЕНЕВАЯ ЭКОНОМИКА КАК ПРЕПЯТСТВИЕ К ВСТУПЛЕНИЮ В ЕВРОСОЮЗ

Аннотация. В статье исследованы сущность, составляющие и показатели оценивания теневой экономики Украины, а также значение их на пути к вступлению в Евросоюз. Обоснованы понятие теневой экономики, основные причины возникновения и проявления, определены последствия теневой экономики для экономической безопасности Украины.

Ключевые слова: теневая экономика, Евросоюз, нелегальный бизнес, показатели оценивания, детенизация, Министерство экономического развития.

THE FOLLOWING ECONOMY AS A PERIOD TO INTRODUCE IN THE EUROPEAN UNION

Summary. In the article the essence, components and indicators of estimation of the shadow economy of Ukraine and their significance on the way to joining the European Union are investigated. The concept of the shadow economy, the main causes of occurrence and manifestation, the consequences of the shadow economy for the economic security of Ukraine are determined.

Key words: shadow economy, European Union, illegal business, evaluation indicators, shadow economy, Ministry of Economic Development.

Капцощ В. Я.

студентка факультету міжнародних економічних відносин
Ужгородського національного університету

Kaptsosh V. Ya.

Student
Faculty of International Economic Relations
Uzhhorod National University

СУЧАСНИЙ СТАН НЕЛЕГАЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ

Анотація. У статті проведено аналіз сучасного стану здійснення нелегальної торгівлі в Україні, зокрема з окремими районами Донецької та Луганської областей. Виокремлено основні проблеми нелегальної торгівлі України в сучасних умовах. Розкрито перспективні напрями розвитку зовнішньоторговельної політики України в контексті зменшення провів нелегальної торгівлі.

Ключові слова: нелегальна торгівля, зовнішня торгівля, міжнародна торгівля, протидія нелегальній торгівлі, здійснення нелегальної торгівлі, нелегальна торгівля в Україні.

Вступ та постановка проблеми. В умовах глобалізації економіки та інтернаціоналізації міжнародних товарних ринків особливого значення набувають питання дослідження особливостей сучасних тенденцій у світовій торгівлі. Будь-які зрушення в обсягах та структурі світової торгівлі, кривих відносного попиту та пропозиції можуть викликати суттєві зміни параметрів економічного зростання країн, які беруть участь у світовій торгівлі, а також приводити до перерозподілу доходів між цими країнами. У зв'язку з цим питання оцінювання здійснення нелегальної світової торгівлі є особливо актуальними. Адаже такий аналіз повинен бути одним з головних орієнтирів під час розроблення не тільки ефективної зовнішньоекономічної політики, але й економічної політики держави загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням тенденцій розвитку нелегальної торгівлі присвячено праці таких учених-економістів, як Ю.Г. Козак, Г.В. Кузнецов, Р.К. Щенін, В.В. Поляков.

Метою роботи є аналіз особливостей сучасного стану міжнародних економічних аспектів здійснення нелегальної торгівлі, а саме проблем та механізму протидії.

Результати дослідження. Однією з найдавніших та найважливіших форм реалізації міжнародного поділу праці і світогосподарських процесів є міжнародна торгівля. В рамках міжнародного поділу праці відбувається регулярний обмін товарами та послугами між різними країнами, що здійснюється через специфічну форму міжнародних економічних відносин, якою є міжнародна торгівля. Це будь-яка міждержавна обмінна діяльність товарами, послугами та іншими результатами людської праці або елементами природи. Вона є сукупністю зовнішньої торгівлі всіх країн світового господарства та становить сферу міжнародних торгово-грошових відносин.

Міжнародна торгівля складається з експорту та імпорту товарів і послуг. Як правило, вивозяться товари, внутрішні ціни яких нижчі, ніж ціни на світовому ринку. Розрізняють видимий та невидимий експорт. До першого належить вивезення товарів, а до другого – надання послуг, створених у цій країні, споживачам з інших країн. Імпортують, як правило, товари, ціни яких на світовому ринку нижчі, ніж ціни внутрішнього ринку. Основними кількісними показниками міжнародної торгівлі є обсяги світового експорту, імпорту та товарообігу. Розрізняють декілька видів міжнародної торгівлі. Залежно від об'єктів

виділяють торгівлю товарами та послугами. За способом взаємодії суб'єктів розрізняють традиційну та зустрічну торгівлю й торгівлю спеціалізованою продукцією. Звичайну, дискримінаційну та преференційну торгівлю виділяють за специфікою регулювання.

Міжнародна торгівля здійснюється двома основними напрямками, а саме безпосередньо та через посередників. Під час торгівлі безпосередньо немає комісійних витрат на послуги посередників, що скорочує трансакційні витрати та прискорює торгівлю. Але для здійснення такої торгівлі необхідні ґрунтовні знання партнера, висока кваліфікація та досвід. Торгівля через посередників простіша для її суб'єктів, але вимагає більше трансакційних витрат. Тут головну роль відіграють міжнародні біржі, ярмарки, виставки та аукціони.

Незаконна торгівля означає будь-який заборонений законом вид практики або поведінки, що стосується виробництва, відправлення, отримання, володіння, розподілу, продажу або придбання, зокрема будь-який вид практики або поведінки, що має на меті сприяння такої діяльності [3, с. 77].

Середньостатистичний річний обсяг нелегальної торгівлі товарами широкого споживання в Україні становить 65–75 млрд. грн. Обсяг товарів широкого споживання в Україні становить приблизно 140–160 млрд. грн, а середньостатистичний обсяг щорічної контрабанди (йдеться саме про нелегальну торгівлю) – близько 65–75 млрд. грн. При цьому, згідно з даними ДФС, досить широкою є номенклатура товарів, які намагаються незаконно ввезти на територію України. Основними з них є підакцизна продукція, побутова техніка, одяг, взуття, мобільні телефони та комп'ютерна техніка [4].

Так, ринок підробленої горілки в Україні досяг колосальних масштабів. Про це навіть заявили в Європейському парламенті. Згідно з їхніми даними наш тіньювий ринок спиртного досягає 60% і виводить з бюджетів близько 360 млн євро. В ЄС мають намір самостійно боротися з українським контрафактом шляхом формування відкритих списків нелегальних виробників [4].

В Україні існує системна нелегальна торгівля з окупованою частиною Донбасу. Порушники використовують п'ять шляхів, якими товари потрапляють на окуповані території [1].

Гуманітарна допомога та інші вантажі потрапляють в окремі райони Донецької та Луганської областей (далі – ОРДЛО) через автошляхи та контрольні пункти

в'їзду/виїзду. В антитерористичній операції на сході України (далі – АТО) офіційно визначають шість таких коридорів. Якщо йдеться про невеликі партії, то використовують «кур'єрів». Нині особа має право перевезти на неконтрольованій території до 75 кілограмів товару. «Підприємці» за окрему плату знаходять добровольців-вантажників і заявляють на контрольному пункті, що кожен з них везе 75 кілограмів дозволеного товару. Таким чином, через лінію зіткнення проїжджає машина з шістьма особами і 450 кілограмами товару. Якщо ж йдеться про великі обсяги, то в хід ідуть маніпуляції із супровідними документами. Наприклад, до ОРДЛО дозволено переміщувати гуманітарний вантаж. Для цього необхідно мати документ від Міністерства соціальної політики, що товар є так званою гуманітаркою. Він не прив'язується до конкретного транспорту. В результаті один і той самий наказ часто використовують багато разів. Але найбільші фури з товаром проїжджають просто вночі, коли пункти пропуску офіційно закриті. Для цього за хабар домовляються з деякими службовцями на контрольних пунктах і везуть товар у їхню зміну [1].

Гуманітарно-логістичні центри, а саме ринки роздрібної торгівлі, які для зручності жителів ОРДЛО розташовані просто біля контрольних пунктів, створені для того, аби жителі окупованих територій могли купити там українські продукти, якісніші та дешевші, ніж ті, що продають на окупованій території. Ці ринки часто використовують для перевезення товарів за лінію розмежування. Наприклад, потрібно провезти три тони сиру в Горлівку. Порушники наймають так званих кур'єрів, тобто осіб, які за окрему плату будуть виносити сир з ринку та пакувати в авто. З гуманітарно-логістичного центру дозволено вивозити до 150 кілограмів товару на особу. Отже, шість осіб у машині можуть вивезти майже одну тону сиру. Після проходження контролю з української сторони авто зазвичай безперешкодно проходить контрольний пункт бойовиків, бо це вже узгоджено з тими ж людьми, з якими домовлялися про постачання товару до логістичного центру [7].

У контексті розмови про нелегальну торгівлю з окупованими територіями одним з центральних є питання різниці цін, адже саме отримання надприбутку виступає основним мотивом того, щоб іти на ризик та нелегально переміщувати товари через лінію зіткнення.

Щоби дізнатися про ціни в ОРДЛО, проаналізуємо дані з цінами на аналогічні товари (переважно продукти харчування) у двох мережах супермаркетів у Києві станом на початок червня 2017 року (табл. 1).

Таблиця 1
Порівняльна таблиця цін на деякі товари в Києві та ОРДЛО, 2017 рік [7]

Товар	ОРДЛО, грн.	Різниця, %	Київ, грн.
Хліб	6–9	+19	7–12
Гречка, 1 кг	22–45	-3	25–40
Рис, 1 кг	22–45	-21	18–35
Молоко, 0,9 кг	17–29	-2	19–26
Масло, 1 кг	100–205	+4	136–180
Сир, 1 кг	150–220	-24	120–160
Сало, 1 кг	75–175	-44	70
Філе курки, 1 кг	90	-15	77
Свинина, 1 кг	125–190	-32	100–115
Помідори, 1 кг	38–70	-43	28–34
Огірки, 1 кг	22–30	-37	15–18
Картопля, 1 кг	15–25	-50	10
Яблука, 1 кг	30–50	-30	28

Відповідно до даних табл. 1 різниця в цінах становить в середньому 30%, якщо порівнювати з цінами в Києві. Особливо вирізняється вартість м'ясної продукції, алкоголю та овочів, хоча ціни на останню категорію товарів досить сильно залежать від сезону. Таким чином, усі товари, які перетинають лінію зіткнення, отримують моментальну націнку. Винятком є хліб, горілка й цигарки, які, навпаки, дешевші, якщо порівнювати з аналогами на контрольованій території України. Саме тому вони є одними з небагатьох товарів, які перевозять у зворотному напрямку, тобто з ОРДЛО до контрольованої території.

Проте нелегальна торгівля з ОРДЛО не обмежується лише продуктами харчування, адже на неконтрольованій території везуть широкий асортимент товарів, зокрема паливно-мастильні матеріали, автомобільні запчастини, одяг, електроніка, медикаменти, наркотичні засоби [7].

Якщо ж проаналізувати списки підприємств, яким дозволено перевозити товари до ОРДЛО, то на низку заводів на неконтрольованій території залізничним транспортом перевозили лижні костюми, біде, смартфони, планшети, велосипеди, компаси, картини тощо.

Не менш важливим є питання обсягів нелегальної торгівлі, проте навіть приблизну відповідь на нього дати досить складно, адже товари надходять з різних країн та різними способами. Проте надаються дані про те, що, наприклад, протягом січня-квітня 2015 року зафіксований та попереджений перетин лінії зіткнення товарами на загальну суму понад 36 млн. грн. Проте ця сума, швидше за все, суттєво занижена і не відображає реальної картини.

Водночас відомі обсяги нелегального переміщення товарів з Росії до ОРДЛО через неконтрольовані ділянки україно-російського кордону відповідно до інсайдерських даних від Федеральної митної служби Російської Федерації, ВАТ «Російські залізниці» та ПАТ «Укрзалізниця». Зокрема, зазначається, що у 2016 році з Росії до ОРДЛО надійшли товари на загальну суму \$1,23 млрд. США, \$264 млн. з яких (21%) становлять сільськогосподарська продукція та продовольство. З ОРДЛО до Росії в тому ж 2016 році надійшло товарів на суму близько \$200 млн. [7].

Незважаючи на великі суми хабарів, нелегальне перевезення товарів до ОРДЛО було й залишається прибутковим. Брутто-прибуток різнився залежно від товару та інших факторів, але він міг сягати 200–250% від витраченої на товар суми у 2015 році. Так, наприклад, куплену на підконтрольній території 2,5-літрову пляшку пива за 25 грн. у 2015 році можна було продати в ОРДЛО за 50–60 грн. У 2015 році водій 20-тоної вантажівки міг отримати залежно від товару 15–20 тис. чистого прибутку за одну ніч [7].

Легкова машина з причепом, проїхавши за одну ніч сім блокпостів від Покровська (колишній Красноармійськ) до Донецька, перевозючи м'ясо, могла отримати в тому ж 2015 році 8 тис. грн. чистого прибутку. Для порівняння нижче наведена статистика середньої місячної заробітної плати в деяких регіонах України на кінець 2016 року [7].

Плата за пропуск вантажівок не була постійною та могла різнитися залежно від підрозділу, місця пропуску, а також самого вантажу. Якщо на початку війни можна було розплатитися частиною товару, то з часом за проходження вантажівки почали розплачуватися грошима (табл. 2).

Окремі розцінки існують на «нульовому блокпості». Так, наприклад, одні підрозділи можуть встановити ціну в 1 грн./кг, за дорожчі товари – 2 грн./кг. Інші ж підрозділи на цій самій ділянці суттєво підвищують ціну до 8–10 грн./кг (табл. 3).